

JOSIP EUGEN TOMIĆ I VARIJACIJE PUČKOGA

Vesna Vlašić

UDK: 821.163.42.09-292Tomić, J. E.

Požezanin Josip Eugen Tomić pisao je prozne tekstove (pripovijetke i romane) te dramske tekstove. U radu će se analizirati pučke drame *Barun Franjo Trenk* i *Pastorak* s obzirom na elemente pučkoga. Isto tako, pokazat će se kako je Tomić u kraćim proznim radovima rabio pučke elemente te njihovim korištenjem poručio kako su nužni za pisanje tekstova koji su namijenjeni širokoj publici. Tomić je pišući pučke komade te koristeći kazališno iskustvo nastojao publici ponuditi ono što će je privući u kazalište.

Ključne riječi: pučko; pučke drame; pripovijetke

Josip Eugen Tomić, državni činovnik, književnik, svestrano obrazovani intelektualac. Zahvaljujući činjenici da je govorio nekoliko jezika te se, među ostalim, bavio i prevoditeljskim radom, došao je prvi put u bliski kontakt s kazalištem, primivši od kazališnog odbora nagradu za prijevod Schillerove *Djevice Orleanske*. Prijevod je bio kvalitetan i zbog toga jer je Tomić kao rođeni Požežanin bio štokavac, a štokavaca je u Zagrebu u to doba bilo malo. Tim događajem obilježena je na neki način druga faza njegova stvaralaštva, koju Emil Štampar naziva kazališnom i bilježi je od 1870. godine. Tomićeva privrženost kazalištu prolazila je kroz različite faze: osim prevođenja dramskih tekstova, bio je član kazališnog odbora,

uspješan dramatičar, koji je s jedne strane prepoznao raznoliki ukus kazališne publike, a s druge prozivan zbog *germanskih lakrdija koje su prikazivane zbog novčanog dobitka, jer je veća šteta, kad se kvari estetski uzgoj publike nego časoviti financijski uspjeh. Mi smo u načelu proti prikazivanju bečke lakrdije, jer je to našoj čudi, našem mišljenju strana stvar, jer u tim lakrdijama humor i dosjetke zamjenjuju ludo benevetanje i karikatura.*¹

Konačno, Tomičeva veza s kazalištem ogleda se i u pisanju libreta, a zahvaljujući Šenoinoj tvrdnji da ima premalo hrvatskih tekstova za kazalište i poticaju nekolicine prijatelja, odlučuje se pisati ih sam. Budući da je kazalište u Tomičevo vrijeme imalo nacionalnu i edukativnu svrhu, uočen je i nedostatak pučkih drama. U članku *Putujuće narodno kazalište* Tomić kaže:

*Pisanje pučkih komada nema prave svrhe, ako se pučke glume ne iznesu pred seoski puk, komu su namijenjene. Koja je korist od toga, da zagrebačka publika gleda komade izvađene iz života seoskoga puka u Primorju, bivšoj Krajini, Slavoniji, Srijemu itd. Što je time postignuto da samo kritika i publika u Zagrebu sudi o tom, da li je dotični pisac vjerno ocrtao seljački život dotičnoga kraja i da li je dao zgodnu tendenciju komadu? Drugačije bi izgledala stvar, da se ove glume iznesu pred seosku publiku, koja bi svoje prilike mogla u njima gledati prikazane kao u ogledalu.*²

Prema mišljenju većeg dijela književnih kritičara, *Graničari* Josipa Freudenreicha prvi su hrvatski pučki igrokaz izveden i objavljen u 19. stoljeću. Prethodili su im dramski izričaji koji su najava pučkog igrokaza: *Ženit se ili ne ženit* Ivana Kukuljevića Sakcinskog te *Selski prorok* Ante Starčevića. Ogledne primjerke žanra pučkog igrokaza nalazimo u djelima

¹ Emil Štampar, *Josip Eugen Tomić. Doktorska disertacija primljena 28. oktobra 1938. na sjednici Savjeta Filozofskog fakulteta Univerziteta Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu*, Zadružna štamparija u Zagrebu, Zagreb, 1939.

² *Narodne novine*, 29. studenoga 1903.

bečkih pučkih komediografa Friedricha Kaisera i Ludwiga Anzengruberu te u talijanskoj komediji *dell'arte*. Značajke tog novog žanra bile su smještenost u provincijsku ili seosku sredinu, motivi iz svakodnevnog života, miješanje elemenata humorističnog i tragičnog, sceničnost, glazba i ples.

*Unacionalnom, socijalnom, moralnom i literarno-historijskom pogledu te drame znače mnogo. Prikazivane od različitih pokretnih družina po mnogim selima u Hrvatskoj i Slavoniji, dale su seljacima duhovne zabave, a ujedno na lak i ugodan način poticale su ih na moralno poboljšanje, na pouzdanje u vlastitu snagu i međusobnu pomoć, na slogu, kojom će se oduprijeti najezdi tuđinaca i na rad[...]*³

Tomić je smatrao kako je njegova domoljubna dužnost stvarati pučke drame te piše *Baruna Franju Trenka*,⁴ koji je 6. svibnja 1880. praizveden u kazalištu, a objavljen 1881. godine. Tomićev pučki igrokaz dobio je Nagradu Kraljevske zemaljske vlade, a o Odluci komisije Marković je zapisao u *Vijencu*:

*Dramatički sustav igrokaza pravilan je, razvitak naravan i tehnički spretan, ima prizora koji su dramatički krepko pokretni te obećavaju na pozornici uspjeh.*⁵

Mišljenja oko Tomićeva *Baruna Trenka* bila su podijeljena. Dok su ga Šenoa, Zec i biskup Strossmayer hvalili, Janko Ibler napisao je negativnu kritiku. I u novije se doba stavovi kritike nisu puno mijenjali. Pozitivnu

³ E. Štampar, *ibid.* pod 1.

⁴ Šenoa u *Vijencu* iz 1874. godine piše kako su Trenk i njegovi panduri prema Trenkovim memoarima zanimljiva građa za književna djela pa je i taj tekst vjerojatno ponukao Tomića da napiše pučku dramu. Tomić se i sam na neki način bavio Trenkom. Godine 1863. u *Slavoncu* je objavljen njegov prijevod talijanske pripovijesti *Zapovjednik tvrđave* u kojoj je opisan Trenkov bijeg iz tamnice u Spielbergu.

⁵ *Vijenac*, 1880., br. 343.

kritiku napisao je Ivo Frangeš (držao je Tomićev igrokaz uspješnim nastavkom tradicije hrvatske pučke drame) za razliku od Marijana Matkovića, koji *Baruna Trenka* naziva neuspješnim, jeftinim tekstom.

Ponesen uspjehom svojega pučkog teksta, predao je Tomić Matici hrvatskoj 1892. godine na tiskanje drugu pučku dramu, pod naslovom *Pastorak*.

Kako je Tomić najbolje poznao slavonsko selo i život koji se tamo vodio, to je posebice iskoristio u pučkoj drami *Barun Franjo Trenk*. Osim povijesnih činjenica o pustolovnom, agresivnom i neobičnom barunu Trenku (Tomić ga prikazuje kao svojevlada i silovita feudalca), poslužio se i pričama koje prikazuju Trenka u dobrom svjetlu (izvrstan đak, umjetnik, vrlo vješt rukovatelj svim vrstama oružja, darežljivi vlastelin, glazbenik), a koje žive u usmenoj predaji požeškog kraja. Tomiću je kao inspiracija za Trenka i njegove pandure poslužila i knjiga *Barun Franjo Trenk i slavonski panduri* koju je 1845. objavio Luka Ilić Oriovčanin.⁶ Luka Ilić Oriovčanin, osim što je bio pjesnik, bio je i etnolog te se bavio skupljanjem i zapisivanjem usmenog narodnog blaga, no on za razliku od Tomića nastoji prikazati Trenka kao hrvatskog nacionalnog junaka. Možda je najbolju karakterizaciju Trenka, Tomić izrekao u rečenicama:

*STANKO[...]: [...] Odoše u susret silniku, da ga slavno dočekaju[...]
Čudan li je naš svijet! Onoga čiju ruku najviše osjećaju, toga slave i do
neba dižu[...]. I pravo je tako; komu se sviđa jaram, neka ga i nosi[...]
nije ni zaslužio bolje sreće.⁷*

U središtu pučke drame nalazi se ljubavna fabula koja također ima korijene u pučkoj predaji. Naime, o Trenku su kružile priče kao o vrsnom ratniku, ludo hrabrom, ali i nezasićenom ljubavniku koji je imao svaku djevojku koju je poželio, a nije mu odoljela ni sama carica Marija Terezija.

⁶ Iz Ilićeve knjige preuzeo je lik Grge Pavunovića te Kostreš harambaše.

⁷ Josip Eugen Tomić, *Komedije i pučki igrokazi*, Zora, Zagreb, 1966., str.161-162.

Taj detalj Trenkova šarma koristi Tomić u sceni u kojoj Trenk očara Jelicu te se ona romantično zaljubljuje u njega. Osim pučkog legendarnog junaka Franje baruna Trenka, Tomić još jednu legendu uvlači u tekst, legendu o Marku kapitanu:

[...]To vam je bio sivi sokol! Ljudina, viša od hvata, a brci mu pali do ramena, da ga je strahota bila i gledati. Dvojicu bi u zubima ponio, tako je bio silno jak, a na hiljade bi sam udario, tako je bio srčan.⁸

U dijelu teksta u kojem Marko pripovijeda o pobjedi nad Turcima kojom je rukovodio legendarni kapitan Marko te u dijalogu između Tome i Ive u kojem se govori o porazu hajduka, prepoznamo elemente širokog epskog pripovijedanja također preuzetog iz usmene tradicije.

Analizirajući pučku dramu *Barun Franjo Trenk* nailazimo na pučka praznovjerja preuzeta iz folklorne tradicije:

JEDAN DJEČAK: Ja sam čuo da je to vukodlak.

MARKO: Da, dijete, vukodlak, i gori još od onih vukodlaka u grobu, o kojim su tebi pričali.

DRUGI DJEČAK: Treba usjeći glogov kolac i probiti mu ga kroz glavu u grobu; onda neće više obilaziti. Svi se smiju.⁹

Tomić koristi još jedan element pučkog praznovjerja – gatanje, a ono ima funkciju Jelicu gurnuti u Trenkove ruke:

CIGANKA: Ta kratka, jaka crta ... znači nedavnu, žestoku ljubav ... Netko, koji mora da je bogat i mogućan, Jelica trgne se, ne drhći, djevojko! ... Da, netko koji je bogat i moćan hoće da te preotme tvomu dragomu ... Rad toga dođe do borbe ... ove tanane crte, u kojima se gube vaše crte, znače spletku i borbu...

⁸ Ibid. pod 7, str.133.

⁹ Ibid. pod 7, str. 131.

JELICA, živo: A kako će se svršiti?

*CIGANKA: Stani, dijete moje ... dok bolje pogledam ... Ha, sad vidim! Crte tvoga dragoga nestade. Zameo joj se trag, ali tvoja crta pojavlja se opet; s njom uporedo teče crta ovog mogućnika; evo tu se presijecaju. Znaš li što je to? ... He, he! To je sreća golubice moja! ... Ljubav će ljubav naći ... živjet ćeš u bogatstvu, sjaju, raskošju ... svi će ti zavidiati...*¹⁰

Radnja ovog pučkog komada u četiri čina događa se u seoskoj kući, prvi čin smješten je u seoski interijer, a Tomić opis daje u didaskaliji:

*Velika soba u seoskoj kući. Posoblje sastoji se od jednog ormara, koji ima niže od sredine ladice, a više sredine staklena vrata; zatim od police, na kojoj se sjaju tanjuri i zdjele od kositra; onda od jedne klupe i više oniskih stolčića, koji su do stijena i ponajviše oko velike zemljane peći poredani. Desno od srednjih vrata namješten je dugačak stol, koji djed Marko i Jelica prostiru. Oko stola ponamješteni su stolci.*¹¹

Ostala tri čina smještena su u vanjskim seoskim prostorima te prostorima koji selo okružuju (šuma, čistina, trg).

Razumljivo je, poznajući Tomićev životopis, zaključiti kako ga je slavonsko selo posebice privlačilo i inspiriralo, odredilo te je sasvim očekivano naići u njegovim igrokazima na još elemenata pučkoga. On molitve, narodne pjesme i plesove provlači kroz pučki igrokaz *Franjo barun Trenk*. Primjerice:

JELICA [...] Satrvena klekne pred kip Bogorodičin:

*»Oj, tako ti sedam svetih rana
Vrat' mi pokoj mojih srećnih dana,*

¹⁰ Ibid. pod 7, str. 148-149.

¹¹ Ibid. pod 7, str. 127.

*Ne daj da mi dušu strast ubija
I u srcu tašta ljubav klija,
Oganj pakla u meni ugasi,
Oj, spasi me bijednu, spasi, spasi!...»¹²*

Ili narodna pjesma:

*MUŠKARCI, stanu na okup i pjevaju:
»Ko što nikad, davor-rode!
Za junake eto zgone:
Bubanj budi, trublja zove
U boj ljuti sokolove.*

*Kivan dušman na vas vreba,
Dočekati njega treba:
Vjernom šarom i handžarom
I hrabrošću našom starom.*

*Kada za dom boj se bije,
Na megdanu krvca lije,
Hura! mi smo tada prvi,
Ne žalimo svoje krvi!»¹³*

Barun Franjo Trenk bio je na kazališnom repertoaru gotovo svake sezone krajem 19. i na samom početku 20. stoljeća. Komad je očito odgovarao očekivanjima i ukusu tadašnje publike.¹⁴ Janko Ibler, iako je negativno ocijenio Tomičeva *Trenka*, ipak je istakao kao naročito uspjelu i vrijednu scenu narodnog kola što ide u prilog pučkome.

¹² Ibid. pod 7, str. 147.

¹³ Ibid. pod 7, str. 161.

¹⁴ Milan Ogrizović isticao je kako je *Barun Franjo Trenk* zanimljiv igrokaz, *vješto složen, popularan među narodom i s mnogo topline i srca za puk* (vidi: E. Štampar, *Josip Eugen Tomić...*).

Drugi Tomićev pučki igrokaz, *Pastorak*, naišao je na različite kritičke osvrte. Stjepan Miletić, primjerice, označio ga je kao prekretnicu kojom hrvatska dramska književnost ide prema naprijed; Milan Grlović ovjenčao je Tomića laskavom titulom najboljeg poznavatelja seoskog života; Josip Kozarac također je oduševljen *Pastorkom*,¹⁵ za razliku od, u novije doba, Marijana Matkovića, koji naglašava Aničinu dramu, a ne dramu pastorka Nikole te Tomićevoj drami zamjera naivnost, neuvjerljivost i neživotvornost. Jedan od kritičara koji su djelomično kudili *Pastorka* bio je i Dinko Politeo, koji je naglašavao kako nema prave akcije ni mjere u dijalozima, ali ipak ostavlja pozitivan dojam.

No, uzimajući u obzir stavove kritičara, može se reći kako *Pastorak* predstavlja osvježenje u dramskoj produkciji i to prvenstveno zahvaljujući problematici kojom se Tomić u njoj bavi. Kao Slavoncu, posebice mu je teško bilo gledati propadanje slavonskog sela te je upravo ovom pučkom dramom htio tu činjenicu približiti puku i upozoriti na ekonomsko, socijalno i moralno propadanje sela. *Pastorak* je tematski vezan za seosku sredinu, pisan je u četiri čina u kojemu su, obrnuto od *Baruna Franje Trenka*, prva tri čina smještene u seoske eksterijere (jedno selo brodske pukovnije, seosko proštenje), a samo četvrti u interijer seoske sobe:

Seljački uređena soba u Božinoj kući. Na sredini je oveći stol prostr narodnim ćilimom [...] Na jednoj strani polica sa posuđem od porculana [...]

*Ispod police namještena je odmah klinčanica, na kojoj visi nekoliko velikih, krasno izrađenih otaraka. Na prozorima ima po jedan lonac cvijeća. Uza stijenu namješteno je nekoliko stolaca i dvije oveće škrinje, u kojima se čuva žensko ruho.*¹⁶

¹⁵ U pismu Tomiću od 17. ožujka 1893. godine Kozarac o *Pastorku* piše: *Tako još nigdje nije slavonski život opisan kao u toj glumi*. Zbirka starih rukopisa, NSK, Zagreb.

¹⁶ J. E. Tomić, *ibid.* pod 7, str. 327.

Okosnica *Pastorka* je ljubavna priča s intrigama te imamo trokut Anica-Nikola-Marica, kao što u pučkom komadu *Barun Franjo Trenk* postoji trokut: Stanko-Jelica-Trenk. Glavna junakinja *Pastorka* zapravo je Anica, kroz čiji lik Tomić apostrofira neke od razloga koji donose moralno propadanje slavonskog sela. Oko likova koji su u trokutu Tomić u oba igrokaza niže poveći broj antagonista, uglavnom iz seljačkog svijeta: Vojvodić, Stanko i Tomo u *Trenku* te Marko, Đukan, Nikola i Božo u *Pastorku*. On gradi likove seljaka koji su životni i po svojim osobinama bliski stvarnim osobama. Posebice se to očituje u karakteriziranju sporednih likova kod kojih dolazi do izražaja piščeva sklonost pučkoj šali koju duguje svojim slavonskim korijenima: primjerice djed Miško i općinski pandur Bariša.

*BARIŠA, sam [...] Od rana jutra do mrkloga mraka slušaš samo zapovijed, a kad se kući vratim, onda me zaokupi žena: ovo, pa ono, gdje si tako dugo bio, ja te čekam vas dan božji, a ti negdje u krčmi piješ muke, ili si u švaljerke... Pa tako nikad mira ni pokoja!...*¹⁷

Tomić još jednu karakternu crtu tipičnu za slavonski puk ističe kod seoskog življa, a ta je pouzdanje u Božju pravednost i providnost to jest općevažecu kršćansko-moralnu normu. Već je napomenuto kako Tomić dobro poznaje prilike u Slavoniji te kritizira i dijagnosticira probleme koji za posljedicu imaju propadanje nekad bogatih seoskih gazdinstava. On se ovdje zaista nastavlja na Kozarca, no daleko je slabiji jer probleme slavonskog sela (lijenost, neukost, samoživost, zaostalost, sklonost alkoholu i kartanju, sklonost lagodnom životu, pretjeranom kićenju, ljubakanju itd.) pokazuje pojednostavljeno. Upravo je sve to plodno tlo za doseljavanje stranaca koji žele budzašto steći slavonsku zemlju.

PRVI [STRANAC], svojim drugovima: Taj ljudi šokac ni ne zna da će ga muntati.

¹⁷ Ibid. pod 7, str. 312.

*DRUGI [STRANAC]: Marva, prava marva.*¹⁸

*DRUGI [STRANAC]: To je naša stvar... Ako smo šta stekli, mi radimo i štedimo, ne kao vi... na stranu, lijeni šokci!*¹⁹

Branko Hećimović²⁰ ističe kako je upravo Tomićeva kritičnost važna značajka njegove pučke drame i ujedno novina koju on osobno unosi u hrvatsku pučku dramatiku.

Od elemenata koji čine ovu dramu pučkom, osim već spomenutih, nalazimo narodne običaje (opis proštenja, opis procesije):

*[...]Naprijed nosi jedan momak krst, ovjenčan cvijećem i dugim šarenim otarkom, a zatim idu ženska djeca, odrasle djevojke, starije ženske, napokon nekoliko muškaraca i muške djece. Među djevojkama idu Marica i Anica skupa. Svijet gleda procesiju sokrivene glave.*²¹

Tomić u didaskalijama upućuje na mladiće koji tamburaju, pjevaju i djevojke koje pjevaju pučke pjesme prizivajući i oživljavajući time tradiciju usmenog pjevanja. Momci pjevaju o vojsci, a djevojke rugalicu neprimjerenom braku:

»Ej Županjo, mali Carigrade, u tebi se štelovala vojska«, [...] Smiju se i piju. Tamburaši udese kolsku pjesmu. Momci se uhvate oko ramena i zaigravaju se, pjevajući. [...]

PREDNJAČICA, zapjeva:

*»Hvalim bogu svu godinu dana,
Da ja imam mlada milovana.«*

¹⁸ Ibid. pod 7, str. 278.

¹⁹ J. E. Tomić, ibid. pod 7, str. 339.

²⁰ Branko Hećimović, »Pabirci o književno-kazališnoj djelatnosti Josipa Eugena Tomića«, *Dani Hvarskog kazališta. XIX stoljeće*, Čakavski sabor, Split, 1979., str. 233-265.

²¹ J. E. Tomić, ibid. pod 7, str. 298.

LUKRA, prihvaća:

»Ne bih starca ni za tovar zlata
Kamoli bih za đerdan dukata.«

[...]

PREDNJAČICA:

»Naša druga drugačije sudi,
Ona prima što joj starac nudi...«

[...]

LUKRA:

»Primila je tri niza dukata,
Savila mu ruke oko vrata.«²²

Unošenjem pučkog elementa, bećarca, čiji su stihovi humoristični, satirični, a često i lascivni, Tomiću je poslužilo kako bi pojačao motiv pokvarene i raskalašene ljepotice. Nailazimo u *Pastorku* na pučku svjetonazorsku naivnost i praznovjerje:

BARIŠA: E, pa gledaj!...Svatko je mislio da će se Nikola opametiti i kaniti se Anice, a kad tamo, on se već drugi dan izmiri s njome:

DJED MIŠO: Opčinila ga

*BARIŠA: Svijet i to govori... U Anice je pogled komu ne možeš odoljeti...
Ima čarolija, ja vjerujem u to...²³*

*Narodne izreke: [...] A ožednio sam kao pašće, tjerajući beravačku
marvu iz naših kukuruza[...]*

[...]godinu je dana prebirao djevojke ko medo kruške[...]

[...]jadni momak muči se na stanu ko zmiija na trnu[...].²⁴

²² Ibid. pod 7, str. 303, 304.

²³ Ibid. pod 7, str. 309.

²⁴ Ibid. pod 7, str. 271, 276.

Tomićeva *Pastorka* rado su igrale dobrovoljačke družine koje su u njemu *znale pronaći i više od plačljive ljubavne priče ili folklorističke obojenosti, kojoj je npr. Okrugićeva Šokica gotovo uvijek podlijevala.*²⁵

U pripovijestima Tomić ponekad ubacuje elemente pučkoga, mehanizme usmenih žanrova, ali iz drugačijih pobuda nego u pučkim dramama. Dok su pučke drame nastale kako bi bile bliske seoskom puku, namijenjene posebice publici niže kulturne razine i igrane u različitim seoskim sredinama, u pripovjednoj prozi pučko služi Tomiću za pojačavanje literarnog dojma kod čitatelja, oslanjajući se pri tome na usmenu tradiciju i na karakterističan svjetonazor. Tomića u pravilu ne zanimaju zgode iz seljačkog svijeta, osim u nekim pripovijetkama, primjerice *Janko i Jaga* (1882.), *Razdijelnici* (1886.) i *Dilber-Marko* (1888.). No općenito možemo reći kako Tomić prema svim likovima seljaka na koje nailazimo u pripovijestima zauzima kritički stav, mogli bismo ustvrditi da je pritom i pomalo nepravedan, ignorirajući njihove dobre osobine i ističući hedonizam (naročito kod mlađega ženskog svijeta), lijenost, alkoholizam i sklonost spletkama, prikazujući ih kao slavonske divljake. Plodna slavonska zemlja nije ih mučila brigama te se time stvorio preduvjet za olako shvaćanje života.

Ono pučko što Tomić ipak unosi u pripovjednu prozu jest humor koji ima korijene u usmenoj književnosti. Upravo su njegove *Pošurice* namijenjene svim ljubiteljima šale. Iako su tematski vezane za gradsku sredinu, u svježem humoru koji donose prepoznamo pučku folklornu duhovitost.

U usmenoj književnosti, u širem hrvatskom prostoru gotovo je stereotipan motiv dobrog, naivnog i smiješnog župnika. U šaljivim su pričama ti likovi živo komičarski oslikani. Često puta u priče se uvlače i likovi biskupa. Pučki motiv župnika koji se ulaguje biskupu Tomić razvija

²⁵ Nikola Batušić, »Pučki igrokazi XIX. stoljeća«, u: *Pučki igrokazi XIX. stoljeća*, priredio Nikola Batušić, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1973., str. 28.

u anegdotalno strukturiranoj pripovijetki *Krizma*. U pripovijesti *Pop Toša* nalazimo još jedan stereotip ćudljivog popa čiji je porok alkohol i tada grdi, psuje, tjera svoje goste, a kad je trijezan miran je kao janje i omiljen. U pripovijetki *Tko će biti načelnik* koristi se Tomić poslovicama koje segmentiraju životne pojavnosti:

*Veli jedna naša poslovice: U kakvu si kolu, tako igranj. Budem li vašom pomoći izabran u zastupstvo, ja ću se već prilagoditi svome društvu i ne ću vam praviti nikakvih nepravilika ... Ruka ruku pere [...] Pa ako i ne bude uvijek pokoran, ako bi se kadšto i pojavila u njemu vučja ćud, jedna lasta ne čini proljeće, niti je jedno goveće kadro jako vodu zamutiti.*²⁶

Čitajući Tomićevu kratku prozu, dobivamo uvid u način života u Slavoniji. Poseže Tomić u tradicijsku baštinu opisujući narodni običaj proslave Božića i time glorificira dobra, stara vremena, što je također jedna od značajki pučkoga:

*Da, to je krasna večer puna duševnoga užitka, pa i tjelesne okrepe, ali nije laka stvar iščekati je od rana jutra do prvoga mraka. Lako još ženama i djeci. Žene se mutljaju po kući, praveći kolače za blagdane, pa lete bez prestanka sad u sobu, sad u kuhinju, sad u komoru. Pune su im ruke posla, a u poslu dan brzo prođe. I djeci je tako. Ona ili kite božićno drvo, ili dogotovljaju betlemsku štalicu; onda kušaju da li još umiju pjevati božićne pjesme, pa nose slamu u sobe, idu jedno drugom u pohode, da vide čija li je ljepša štalica, čije li je kićenije božićno drvo[...] Nekada, ali to je bilo davno, išli su muškarci, i sve što je dospjeti moglo, u crkvu, molilo se i kajalo za grijeh.*²⁷

²⁶ Josip Eugen Tomić, *Djela*, Zora, Zagreb, 1952., str. 529.

²⁷ Josip Eugen Tomić, *Pošurice i pripovijesti*, Zora, Zagreb, 1966., str. 15.

Vrlo lijep opis odjeće koju su seljaci nosili nalazimo u pripovijesti *Krizma*:

*Došao svijet u svečanom ruhu: muškarci u svojim tamnomodrim prslucima i bijeloj kao snijeg rubini, starije žene obukle za danas najnovije opanke i najljepše pregače, a djevojke nagizdale se da ih je milota gledati. Kose su im spletene, da ih vile ne bi vještije znale splesti, a u kosi zataknute su kitice smilja i kovilja. Preko prsa svezale šarene maramice i zadjele u njih svaka po stručak bosiljka. To je seoska mirisava voda!*²⁸

Pripovijest *Dilber-Marko* smještena je tematski u seosku sredinu, slavonsko selo Grabarje. U njoj nam Tomić daje opširan opis bogate slavonske seoske kuće koji je i danas značajan za čuvanje i proučavanje etnološke građe:

*Petar Banovac prvi je gazda u Grabarju, malom seocu u brdovitom jednom kraju Slavonije. Kuća mu je zidana i uvijek čisto okrečena, a krov ne kao kod drugih od slame, već od crijepa. U kući ima on i sobu za gospodu koja su rado navraćala gazdi Petru, jer su znala da će ih ovaj baš gospodski počastiti. Oko kuće nanizale se i ostale zgrade, kao kiljери, staje, hambari, kolnice, hlijevi [...] U Petra Banovca ima šest para čilih konja, ima deset volova podoljaca, do stotinu ovaca i još jedanput toliko svinjadi. Hambari su puni svake vrsti žitka, u pivnici sve je suđe puno vina i rakije, a u komorici vidiš svega što ti srce zaželi i što kućanici treba.*²⁹

U pripovijesti koje su tematski smještene u urbanu sredinu, Tomić umeće pučke napjeve koji su se pjevali u kolu ili ih je pjevala razularena mladež noću za zabavu:

²⁸ J. E. Tomić, *ibid.* pod 26, str. 96, 97.

²⁹ *Ibid.* pod 26, str. 236.

*Za onom gorom zelenom
Naraslo cvijeće crveno,
Crveno cvijeće i modro;
Brala ga seka Marica,
Metala majci u krilo.³⁰*

Ili:

*Hajde, brate, u soldate,
Bit će tebi ko i meni,
Na godinu,sto talira,
Na nedjelju sto batina...³¹*

Osim veselih pjesama, susrećemo kod Tomića i tužaljku:

*Ako l' čuješ, dušo,
Da sam poginuo,
Ti ne žali, draga,
Do mog groba doći!
Svemu svijetu kaži:
Ovdje leži dragi,
Koga sam ljubila,
Rukama grlila;
Sad ga zemlja ljubi,
A travica grli...³²*

Zaokružujući ovo govorenje o pučkom, može se zaključiti kako je Tomić u kraćim proznim ostvarajima detektirao usmeno književne elemente i njihovim korištenjem poručio kako su nužni za pisanje tekstova koji

³⁰ Ibid. pod 26, str. 47.

³¹ Ibid. pod 26, str. 53.

³² Ibid. pod 26, str. 244.

žele biti općeprihvaćeni, dakle namijenjeni širokoj publici. Isto tako treba naglasiti kako je pišući pučke komade te sažimajući svoje kazališno znanje i iskustvo nastojao publici ponuditi ono za što je znao da će ih privući u kazalište.

Valja istaći, da njegove komedije i pučke drame predstavljaju maksimum, što ga je dala hrvatska drama na tom području u 19. st., a ako se uzme, da su ljupkost, lakoća dijaloga, brzina predočivanja slika i vještina, bliže pojmu umjetnosti od glomazne misaonosti bez čuvstvenog korelata, onda je Tomić kao dramatik jači i od Matkovića i od Tresića Pavičića koji su se umjetnički izrazili na drugim područjima.³³

Tomić je svestrani književnik kojega treba pamtit i po tome što je ostavio trag u razvoju nacionalnog kazališta te mu se, kako piše Branko Hećimović, uvijek iznova treba vraćati i nanovo ga otkrivati u svjetlu novostečenih spoznaja.³⁴

LITERATURA I IZVORI

Nikola Batušić, »Pučki igrokazi XIX. stoljeća«, u: *Pučki igrokazi XIX. stoljeća*, priredio Nikola Batušić, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1973., str. 28.

Isti, *Trajnost tradicije u hrvatskoj drami i kazalištu*, Zagreb, 1995.

Branko Hećimović, »Pabirci o književno-kazališnoj djelatnosti Josipa Eugena Tomića«, *Dani Hvarskog kazališta. XIX stoljeće*, Čakavski sabor, Split, 1979., str. 233-265.

Goran Kalogjera, *Književnik u sjeni. Književni portret Josipa Eugena Tomića*, Rijeka, 1989.

³³ E. Štampar, *ibid.* pod 1, str. 128.

³⁴ B. Hećimović, *ibid.* pod 20.

Narodne novine, 29. studenoga 1903.

Cvijeta Pavlović, »Dramska tehnika Josipa Eugena Tomića«, u: *Dani Hvarškoga kazališta. Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 26, No. 1, travanj 2000., <http://hrcak.srce.hr/74000>

Emil Štampar, *Josip Eugen Tomić. Doktorska disertacija primljena 28. oktobra 1938. na sjednici Savjeta Filozofskog fakulteta Univerziteta Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu*, Zadružna štamparija u Zagrebu, Zagreb, 1939.

Josip Eugen Tomić, *Komedije i pučki igrokazi*, Zora, Zagreb, 1966.

Isti, *Pošurice i pripovijesti*, Zora, Zagreb, 1966.

Vijenac, 1880., br. 343.

JOSIP EUGEN TOMIĆ AND THE VARIATIONS OF THE FOLK

A b s t r a c t

Požega's own Josip Eugen Tomić wrote prose (tales and novels) and theatrical dramas. This paper will analyse folk dramas *Baron Franjo Trenk* and *Stepson (Pastorak)* regarding the elements of the folk. It will also be shown how Tomić used folk elements in his short prose and by doing that he made a statement of the necessity of using folk elements while writing to a wider audience. Tomić tried to offer the audience something to draw them to the theatre by writing folk stories and using his theatre experience.

Key words: folklore; folk plays; tales